

SAATEKS

1983. a. veebruaris täitus 100 aastat silmapaistva eesti geograafi, pedagoogi ja teadlase dotsent Jakob Kentsi sünnist. Jakob Kents on rahva hulgas saanud laialdaselt tuntuks teeneka koolimehena, eelkõige aga rohkete geograafiaõpikute autorina. Tema poolt koostatud õpikutest ning muudest õppevahenditest on ammutanud teadmisi mitu põlvkonda eesti noori. Jakob Kents oli ühtlasi võimekas teadlane, kes pööras suurt tähelepanu geograafia õpetamise metoodika probleemidele, aga ka oma kodupaiga – Kõrvemaa uurimisele. Austust pälvis rasketest oludest võrsunud Jakob Kentsi töökus ja visadus hariduse omandamisel, aktiivne osavõtt mitmesugustest kultuurilistest ühiskondlikest üritustest ning sügav armastus oma maa ja rahva vastu. Suure Isamaasõja järgsetel aastatel sai temast Tartu Riikliku Ülikooli geograafia kateedri esimene juhataja, kellena ta alustas uuesti geograafia õpetamist vanas auväärses Tartu *alma mater*'is.

Käesolev Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat pühendatakse teeneka koolimehe-geograafi dotsent Jakob Kentsi mälestusele. Aastaraamatus käsitletakse geograafia õpetamisega seotud küsimusi Eestis nii varasematel perioodidel kui tänapäeval. Aastaraamat sisaldab ka metoodilisi uurimusi praegusaja kooligeograafia aktuaalsete probleemide kohta, sealhulgas mitmeid noorte autorite poolt esitatud töid. Eesti Geograafia Selts loodab, et aastaraamatus avaldatud artiklid pakuvad huvi meie geograafiaõpetajaile ja et vastavate küsimuste käsitlemine aitab muuta efektiivsemaks geograafia õpetamist meie vabariigi koolides.

Dotsent Jakob Kents.



DOTSENT JAKOB KENTSI TEADUSLIK-PEDAGOOGILINE TEGEVUS TARTU RIIKLIKUS ÜLIKOO LIS

E. VAREP

Teenekas eesti koolimees ja geograaf Jakob Kents (1883–1947), Tartu Riikliku Ülikooli geograafia kateedri juhataja Suure Isamaasõja järgsetel aastatel, kuulus meie vanema põlve haritlaskonna nende esindajate hulka, kellele kesk- ja kõrgem haridus tuli omandada põhiliselt töö kõrvalt edasi õppides (Vilberg, 1933; Varep, 1957, 1983; Bapen, 1983). Hulk aastaid töötas ta algkooliõpetajana mitmel pool Eestis ja Venemaal, 1917. aastast alates aga Tallinnas. Aastail 1919–1920 võttis J. Kents osa Tartu ülikooli juures korraldatud keskkooliõpetajate asetäitjate kursustest loodusteaduste alal. Alles pärast seda, 1923. aastal sooritas ta Tartus vastava komisjoni ees eksternina keskkooli küpsuseksamid, 1925. aastal aga astus juba küpse mehena Tartu ülikooli matemaatika-loodusteaduskonda, töötades samal ajal Tallinna koolides geograafia õpetajana. J. Kents oli tollal juba staažikas pedagoog, mitme koolides laialdaselt kasutatava geograafiaõpiku ning paljude meetodiliste kirjutiste autor.

Kutsetöö kõrval kõrgema hariduse omandamine ei olnud sel ajal muidugi kerge: see nõudis töökust ja visadust, mis juba varasest noorusest peale on olnud Jakob Kentsile omasteks iseloomujoonteks. 1930. aastal jõudis ta eesmärgile ning lõpetas Tartu ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna geograafia erialal. J. Kentsi geograafiaõpingud Tartu ülikoolis piirdusid peale tavakohaste loodusteaduslike eksamite ja arvestuste veel üldmaateaduse, kartograafia, geo-

morfoloogia ja regionaalgeograafia eksamite ning nende juurde kuuluvate praktikumide sooritamisega A. Tammekannu juures¹. Neile lisandus seminariharjutused geograafias (ettekanne 14. oktoobril 1926. a. S. Passarge kirjeldavast maastikuteadusest)² ning kodu-uurimises (ettekanne 6. mail 1927. a. Lehtse ümbruse pinnaehitusest)³. Kodu-uurimise alal võttis J. Kents Kodu-uurimise toimkonna stipendiaadina osa Karksi kihelkonna uurimisest. Tema kirjutatud on koguteose "Pärnumaa" Karksi kihelkonna geograafilised peatükid (Kents, 1930). Vastav käsitlus on ilmunud ka separaadina (Kents, 1929). Ülikooliaegseid mõjutusi kajastavad ka J. Kentsi maastikuteaduslikud tööd – artiklid maastikulise liigestuse (Kents, 1933) ning maastiku ilme muutuvuse (Kents, 1935) kohta.

J. Kentsi maastikuteaduslikes, samuti muudeski töödes avaldub prof. J. G. Granö vaadete mõju, mis sel perioodil Eesti geograafias oli domineeriv. J. G. Granöga oli J. Kentsil kokkupuuteid nähtavasti juba Tartu ülikooli poolt 1922. a. suvel organiseeritud õpetajate täienduskursustel ning õpetajaile korraldatud ekskursioonidel. Prof. J. G. Granö teaduslikku tegevust (Kents, 1932), eriti aga ta mõju kooligeograafiale (Kents, 1932, 1933) on J. Kents kõrgelt hinnanud.

Ülikooli edukalt lõpetanud, hakkas J. Kents mõtlema teadusliku kraadi omandamisele. Kaalumisel oli uurimistöö Kostivere karsti geomorfoloogiast. Nagu tõendavad perekonnas säilinud fotod (Eesti Loodus, 1983, nr. 2, lk. 89), sooritas ta Kostivere karstialale mitmed tutvumisretked, kuid lõpuks siiski loobus geomorfoloogilisest temast ning pöördus tagasi talle tuttavamasse geograafia õpetamise metoodika ainevalda. 1934. a. omistati talle uurimuse "Kooligeograafia olemus, sisu ja meetodid" eest geograafia magistri teaduslik kraad. Kaks aastat hiljem ilmus kõnesolev töö ka trükis (Kents, 1936).

1934. a. alates töötas J. Kents Tallinna linna haridusosakonna juhataja ametikohal, katkestamata siiski praktilist pedagoogilist tegevust. Õpetajana-tunnijandjana jätkas ta tööd Tallinna õpetajate seminaris, lektorina aga Tallinna kolledžis⁴. Jätkus ka töö õpikute, kaartide ning muude õppevahendite koostamisel ja väljaandmisel. J. Kents oli Loodusuurijate Seltsi Tallinna osakonna kauaaegne juhataja ning võttis aktiivselt osa veel paljude teistegi organisatsioonide (Eesti Õpetajate Liit, Tallinna Rahvaülikooli Selts, Eesti Lauljate Liit, Eesti Turistide Ühing jmt.) tegevusest. Enesetäiendamise eesmärgil – geograafilise silmaringi laiendamiseks matkas J. Kents 1926., 1928., 1931. ja 1936. a. Soomes, Rootsis, Norras, Austrias, Ungaris ja Itaalias. Neil matkadel

¹ ENSV RAKA, fond 2100, nim. 1, s.-ü. 4835, lehed 28–46 (J. Kentsi toimik 1925–1935).

² Tartu Riikliku Ülikooli füüsilise geograafia kateedri arhiiv. Geograafia seminari protokollid 1925–1926. 14. oktoobril 1926 toimunud seminari protokoll.

³ Tartu Riikliku Ülikooli füüsilise geograafia kateedri arhiiv. Kodu-uurimise seminari protokollid 1926–1928. 6. mail 1927 toimunud seminari protokoll.

⁴ Tartu Riikliku Ülikooli arhiiv, nim. 20/54, s.-ü. 106, leht 1 (J. Kentsi toimik 1945–1947).

kogutud andmeid, fotosid jne. kasutas ta õpikute ning muude õppevahendite täiendamiseks ja illustreerimiseks.

Ei katkenud ka juba varem alanud töö oma kodunurga — Kõrvemaa uurimise alal. J. Kents kavandas ulatusliku monograafia koostamist Kõrvemaa kohta, mille piirjooned visandas 1940. a. Neljandal Eesti Loodusteadlaste päeval peetud ettekandes (Kents, 1940). J. Kentsi kui Kõrvemaa-urijat käsitletakse üksikasjalikumalt käesolevas kogumikus avaldatavas M. Pürgla artiklis (lk. 28–40).

1940. aasta revolutsioonilised sündmused ning Suur Isamaasõda muutsid palju ka J. Kentsi elus. Tallinna linna haridusosakonna reorganiseerimise järel oli ta õpetajaks-tunniaandjaks Tallinna koolides, ühtlasi aga töötas Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadi ülesandel N. N. Baranski ja G. I. Ivanovi geograafiaõpikute eesti keelde tõlkimisel ja redigeerimisel. Okupatsiooniaastail oli ta lühemat aega (1942–1943) Tallinna Pedagoogilise Muuseumi juhataja, hiljem aga loobus hoopiski pedagoogilisest tegevusest ning asus elama Lehtse alevikku, kuhu oli rajanud endale maakodu (praegu asub seal Paide Koduloomuuseumi juurde kuuluv J. Kentsi memoriaaltuba). Pärast Eesti vabastamist fašistlikust okupatsioonist töötas J. Kents ühe aasta õpetajana Jäneda Põllumajandustehnikumis, kust 1945. a. kutsuti Tartu Riikliku Ülikooli õppejõuks.

Tartu Riiklik Ülikool kaotas II maailmasõja perioodil praktiliselt kogu õppejõudude koosseisu. Tartu vabastamisel 1944. a. sügisel oli geograafia-kabinet rüüstatud, vähesed üliõpilased laiali läinud ning õppe- ja teaduslik töö täielikult katkenud. Uuesti alustada tuli täiesti tühjalt kohalt. Esimesel sõjajärgsel, 1944/1945. õppeaastal ei suudetud geograafia alal tööd alustada, kuna polnud ei õppejõude ega ka üliõpilasi. Oli vaja kõigepealt kateeder komplekteerida ning ruumidki hädavajalikku korda seada.

Ülikooli taasavamisel 1944. a. sügisel määrati geograafia kateedri ajutiseks juhatajaks üldise geoloogia ja geomorfoloogia kateedri juhataja prof. K. Orviku. Geograafia kateedri juhatajaks sobiva kandidaadi otsinguil jäi ta pilk peatuma magister Jakob Kentsil, kelle kutsumiseks ülikooli juurde ta tegi esitise 20. veebruaril 1945. a.⁵ Selles rõhutatakse J. Kentsi rikkalikke pedagoogilisi kogemusi ning kauaaegset edukat tegevust geograafiaõpikute koostamisel. Märgitakse ühtlasi, et magister J. Kents on ka teaduslikul alal hea eduga töötanud. J. Kents määratigi Tartu Riikliku Ülikooli geograafia kateedri juhtaja ametisse 1. juulist 1945. a. Tartusse asus ta suve lõpu poole, kuid perekond jäi endiselt Lehtsesse. Magistriväitekirja ning trükkis ilmunud tööde alusel omistati J. Kentsile peagi kandidaadi teaduslik kraad ning dotsendikutse, kuigi ta varem ülikoolis õppejõuna ei olnud töötanud.

1945/46. õppeaastal osutus võimalikuks alustada õppetööga ka juba geograafia alal⁶. Võeti vastu esimesed üliõpilased geograafia ja geoloogia eri-

⁵ Tartu Riikliku Ülikooli füüsilise geograafia kateedri arhiiv. J. Kentsi toimik 1945–1947, leht 1.

⁶ Tartu Riikliku Ülikooli füüsilise geograafia kateedri arhiiv. Tartu Riikliku Ülikooli Matemaatika-Loodusteaduskonna geograafia kateedri päevik 1945–1951, lk. 1–22.

alale. Septembri algul oli kateedrijuhataja tegev sisseastumiseksamite vastu võtmisega ajaloo-keeleteaduskonnas ja õigusteaduskonnas. 17. septembril 1945. a. toimus pidulik aktus ning immatrikulatsioon. Järgneval päeval, 18. septembril alustas dots. J. Kents loenguid üldises füüsilises geograafias, mis jätkusid ka kevadsemestril. Lisandusid praktilised harjutused, konsultatsioonid, arvestused ja eksamid, sealhulgas ka okupatsiooniaastatel lõpetanute uuesti eksamineerimine. Assistentidena asusid kateedrisse tööle 1945. a. jaanuaris S. Künnapuu, sama aasta 1. augustil aga käesoleva ülevaate autor.

Töötingimused sel õppeaastal (1945/1946) polnud kerged. Ruumid olid kütmata, puudusid õpikud ja muud õppevahendid. Üliõpilased suunati tihti põllutöödele; mitmed neist olid seotud ametialase tööga väljaspool Tartut. Ometi oli osavõtt loenguist, nagu märgib J. Kents semestri töö kokkuvõttes, "igati korrektne ja innukas"⁷. Loengud lõppesid sel õppeaastal 11. mail 1946, mille järel toimus praktika üldises geoloogias ning geodeesias ja topograafias. Eksamid sooritati alles juuni teisel poolel.

Geograafia seisund esimestel sõjajärgsetel aastatel Tartu Riiklikus Ülikoolis polnud kadestamisväärne. 1945. a. sügisel võeti geoloogia-geograafia osakonda vastu 16 üliõpilast – 8 geoloogi ning sama palju geograafe. Vastuvõetuist jäi geograafia alale püsima aga ainult 3 üliõpilast; teised läksid üle geoloogia erialale või lahkusid mitmesugustel põhjustel ülikoolist. Geoloogia alal oli sel ajal 3 kateedrit ning tugev õppejõudude koosseis (prof. A. Luha, prof. K. Orviku, dots. E. Möls), mis mõistetatvalt noori enam meelitas. Geograafia perspektiivid olid esialgu aga veel üsna ähmased.

1946. a. suve veetis dotsent J. Kents Lehtses, kus sooritas võimaluste piires Kõrvemaa maastikulist uurimist. Järgnev, 1946/1947. õppeaasta algas aktusega 2. septembril⁸, loengutega geograafilistes ainetes alustati aga kaks päeva hiljem. Dots. J. Kents luges endiselt kahesemestrilist üldise geograafia kursust ning lisaks sügissemestril kartograafiat, kevadsemestril aga mullageograafiat. Õppejõudude koosseisu tuli 1946. a. aprillist juurde S. Nõmmik, kes 1946/1947. õppeaasta kevadsemestril luges ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilastele majandusgeograafiat. Kateeder sai endale ka abiõppejõude, märgatavalt paranesid olustikulised tingimused. Üliõpilaste arv oli siiski endiselt vähene: 1946. aastal vastuvõetuist jäid geograafia alale püsima ainult 6 noort. Nüüdki veel lahkusid mitmed üliõpilased perspektiivikamatele aladele.

1946/1947. õppeaastal töötati juba mõnevõrra paremates tingimustes. 17. septembril 1946. a. alustati prof. K. Orviku juhtimisel geoloogia-geograafiaosakonna teaduslike seminaridega, kus dotsent J. Kents esines kahe ettekandega: "Venelaste esimene ümbermaailmareis" (1. okt.) ja "Maateadus, füüsiline geograafia ja majandusgeograafia NSV Liidus" (11. nov.). Ametiühinguaktiivi koosolekul esitas ta ettekande "Rahva heaolu ja kultuuriküsimused neljanda viisaastaku plaanis" (19. nov.). Ülikooli teaduslikul konverent-

⁷ Tartu Riikliku Ülikooli füüsilise geograafia kateedri arhiiv. Tartu Riikliku Ülikooli Matemaatika-Loodusteaduskonna geograafia kateedri päevik 1945–1951, lk. 19.

⁸ Tartu Riikliku Ülikooli füüsilise geograafia kateedri arhiiv. Tartu Riikliku Ülikooli Matemaatika-Loodusteaduskonna geograafia kateedri päevik 1945–1951, lk. 23–47.

sil 1946. a. detsembris esines J. Kents ettekandega "Kõrve-kohanimele levik Eesti NSV-s ja nende tähtsus". 25. veebruaril 1947. a. toimus kateedritevaheline koosolek Eesti kohanimele vene keelde transkribeerimise küsimuses. Uuesti alustas tegevust Loodusuurijate Seltsi geoloogia ja geograafia sektsioon. Sel õppeaastal lõpetas J. Kents ulatusliku uurimuse Eesti NSV kõrve-nimelistest kohtadest, mis ilmus postuumselt 1947. aastal (Kents, 1947). NSV Liidu Teaduste Akadeemia Geograafia Instituudi ülesandel alustas ta venekeelse ülevaateartikli kirjutamist Eesti NSV kohta. Samal ajal kavandas J. Kents ulatusliku monograafia kirjutamist Eesti NSV-st, mis oli mõeldud doktori-dissertatsiooniks. Sellesse perioodi kuulub veel populaarne artikkel biosfäärist (1947) ning ülikooli sisseastujaile mõeldud geograafia eriala tutvustav kirjutis (1947), samuti raadiosaateks kavandatud "Suur Põhjamerete ja selle avastamine", mis nähtavasti jäi dots. J. Kentsi viimaseks kirjatööks.

1947. a. suvel J. Kents haigestus ning viibis mõnda aega ravil Pärnu sanatooriumis. 1. septembril paigutati ta Tartu I Sisehaiguste Kliinikusse, kus diagnoositi raskekujuline leukeemia. 22. septembril 1947. a. J. Kents suri. 24. septembril saadeti lahkunu põrm Tartust kodukohta Lehtsesse. Saatma olid tulnud kolleegid ülikoolist, geoloogia-geograafia osakonna üliõpilased, omaksed ja tuttavad. 27. septembril 1947 maeti dotsent J. Kents Ambla kalmistule⁹.

Tartu Riikliku Ülikooli õppejõuna-kateedrijuhatajana sai dotsent J. Kents tegutseda üsna lühikest aega – ainult kahe aasta vältel. Need olid sõjajärgsed aastad, mil geograafia osakonda Tartu ülikoolis alles hakati looma. Kuigi dotsent J. Kents ei olnud saanud ülikooli õppejõule vajalikku spetsiaalset ettevalmistust, asus ta temale langevaid ülesandeid täitma väga kohuse-truult ning tulemusrikkalt. Suureks abiks olid talle sealjuures aastate jooksul omandatud suured pedagoogilise töö kogemused ning lai eruditsioon geograafia mitmesugustes küsimustes. J. Kentsi kui isiksuse iseloomustamisel väärivad esiletõstmist harukordne töökus, püüd edasi jõuda ning visadus seatud ees-märkide taotlemisel. Sealjuures jäi J. Kents alati väga tasakaalukaks, sõbrali-kuks ning oma põhimõtetele kindlaks inimeseks, suurte elukogemustega õpetajaks ning heasoovlikuks kolleegiks, kellena meie vanema põlvkonna esindajad teda veel praegugi mäletavad.

KIRJANDUS

Kents, J. Karksi kihelkond. Trt., 1929.

Kents, J. Karksi kihelkond. Pinnaehitus. Veed. Maastikud. Asulad ja elamud. Teestik. Rändajale. – Rmt.: Pärnumaa. Maadeteaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Trt., 1930, lk. 347–387.

Kents, J. Prof. dr. J. G. Granö 50-aastane. – Kasvatus, 1932, nr. 3, lk. 97–99.

Kents, J. Prof. J. G. Granö mõjutustest eesti kooligeograafiasse. – Kasvatus, 1932, nr. 8, lk. 342–346.

⁹ Tartu Riikliku Ülikooli füüsilise geograafia kateedri arhiiv. Tartu Riikliku Ülikooli Matemaatika-Loodusteaduskonna geograafia kateedri päevik 1945–1951, lk. 54–55.

Kents, J. Kas "maastikupilt" ja "maastikuline liigestus" on sisult üks ja sama? – Kasvatus, 1933, nr. 5, lk. 210–217.

Kents, J. Maastikupilt ja maastikuline liigestus: [Lühendatud äratrükk ajakirjast "Kasvatus", 1933, nr. 5]. Tln., 1933.

Kents, J. Prof. dr. J. G. Granö mõjutustest eesti kooligeograafiale. – Tartu ülikooli juures oleva Loodusuurijate Seltsi Aruanded XXXIX, 1–2. Publicationes Instituti Universitatis Tartuensis Geographici, N 20. Trt., 1933, lk. 101–107.

Kents, J. Maastiku ilme muutuvusest. – Eesti Loodus, 1935, nr. 1, lk. 1–3.

Kents, J. Kooligeograafia olemus, sisu ja meetodid. Tln., 1936.

Kents, J. Kõrvemaa. – Rmt.: Neljas Eesti Loodusteadlastepäev 18. ja 19. märtsil 1940 Tartus: Ettekannete kokkuvõtteid. Trt., 1940, lk. 36–38.

Kents, J. Biosfäär. – Postimees, 1947, 2. ja 3. august.

Kents, J. Eesti *kõrve*-nimelised kohad – ürgse maastiku ja asustusloo ilmendajad. – Eesti NSV Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 1947. Geoloogia ja geograafia, 2.

Kents, J. Kellele keskkooli lõpetanuist sobiks hakata õppima geograafiat? – Nõukogude Õpetaja, 1947, 23. mai.

Varep, E. Jakob Kents 1883–1947. – Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat 1957. Tln., 1957, lk. 259–261.

Varep, E. Jakob Kents 1883–1947. Teeneka koolimehe ja akadeemilise õpetaja 100. sünniaastapäevaks. – Eesti Loodus, 1983, nr. 2, lk. 87–92.

Vilberg, G. Jakob Kents 50-aastane. – Loodusevaatleja, 1933, nr. 1. lk. 30–31.

Вареп Э. Доцент Якоб Кентс. К столетию со дня рождения видного эстонского школьного деятеля и географа. – Reaalteaduste arengust Tartu ülikoolis. Tartu ülikooli ajaloo küsimusi, XIV. Trt., 1983, lk. 162–171.